

Dr Momčilo MITROVIĆ

UDK 341.485(=163.41)(497.5)"1992/1994"(0933)

ETNIČKO ČIŠĆENJE SRBA IZ ZAGREBA
1992-1994. GODINE
(Po oralnoj istoriji)

APSTRAKT: Rad je pisan na osnovu istraživanja kod izbegličke populacije u Srbiji tokom 1992-1994. godine. Analizirani su „kazivanja”, „izjave” i „ispovesti” izbeglica sa prostora SFRJ.

Došavši u Srbiju, veliki broj izbeglica iz svih krajeva Republike Hrvatske zabeležio je svoja kazivanja, izjave, ispovesti i druge „prigodne sadržaje”. Urađeno je mnogo anketa, novinskih i televizijskih reportaža, objavljeno je dosta knjiga i sačuvano dokumenata. Beležili su sadržaje pojedinci, ali i agencije, razna udruženja i državne institucije. U vreme kad je na prostoru SFRJ buktao građanski rat, iskazi svedoka često su bile jedine „vesti o drugoj strani”, zbivanjima na prostorima odakle su izbeglice dolazile. Iako su ti iskazi često subjektivni, nabijeni emocijama, segmentirani i po pravilu lični, moguće je kritičkom analizom i „ukrštanjem većeg broja podataka”, načiniti rekonstrukciju pojava i delimičnih zaključaka. Istoričaru vičnom korišćenju memoarske literature i izvora nije teško da u mnogobrojnim sadržajima prepozna recidive prošlosti, ugroženost osnovnih ljudskih i demokratskih prava, etničko čišćenje. Teško je, na primer, ne uočiti tvrdnje izbeglica, po kojoj su gotovo svi živeli u nacionalno izmešanim sredinama „skladno” i „bez problema”, sve do pojave nacionalnih stranaka na samom kraju osamdesetih godina prošlog veka. Manje su važne tvrdnje pojedinaca o idealnom „suživotu” ili o pojedinačnim „ranijim problemima”.

O gubljenju posla osnovne egzistencije Srba u Hrvatskoj, a posebno u Zagrebu, koji nas ovoga puta zanima, tokom 1992. i 1993. godine toliko je primera da nameću nedvosmislen zaključak – diskriminaciju. Zatvaranjem „Obučé” - Beograd u tom

gradu, kaže jedna trgovkinja, Hrvati su dobili drugo radno mesto, a njoj je rečeno da ne dolazi na posao. Kako njoj, tako i kolegini s kojom je stanovala. Kad je još na vratima stana našla zalepljenu poruku: „Četnici odlazite dok vam je vrijeme ...inače” - izbeglištvo je bilo na pragu.¹

U Zagrebu se, kaže jedan radnik „Sigurnosti”, živelo normalno. „Niko nije rekao da li je neko upotrebljavao 'kaj, što ili šta'.” U junu 1991. godine dobio je otkaz kao tehnološki višak. Supruga u INI takođe. Na radnom mestu je, dok je radio, dobijao pisma u kojima je uglavnom pisalo: „Čedo, šta ćeš ti ovde? Nabićemo te na kolac, majku ti srpsku.” Prečeno je i deci u školi. Sin je dobijao batine od „klinaca iz susedstva”. U bolnici „Rebro” tri lekara su ga pitala šta je po nacionalnosti. Sva tri su odbila da ga pregledaju. Učinio je to lekar Nigerijac.²

Na staklu laboratorije jednog INI-nog Instituta gde je radio Srbin, flomasterom je ispisan: „Pope - ovo je Hrvatska.” Pop je te 1993. godine otišao u penziju. Kad mu je prijatelj s kojim je dvadeset pet godina drugovao rekao da mrzi Hrvate, i kad su mu drugi poznanici i prijatelji počeli okretati glavu na ulici, „nisam više mogao da podnesem sve to”.³

Celokupna porodica radnika SUP-a Zagreb: otac, kćerka i supruga, ostala je bez posla, on privremeno penzionisan, supruga i kćerka „najurene iz SDK”. U gradu je živio 36 godina, „bio pod prismotrom”, ali direktnih provokacija i maltretiranja nije imao. Prodao je stan i s porodicom se iselio. Ostala mu je još obaveza da, kako piše, posmrtno ostatke očeve sahrani u rodnom selu.⁴

Radnica u tvornici „Plive” dobila je otkaz, maltretirana na razne načine i „fizički napadnuta što sam Srpkinja”.⁵ Uostalom, kao i njena vršnjakinja u Tvornici konca, gde joj je zabranjeno da dolazi zbog posla, pa je „zbog nemogućnosti ponovnog zaposlenja kao Srpkinja shvatila da u Zagrebu više ne može da opstane”.⁶

Stariji službenik je sa mesta rukovodioca poslovne jedinice prebačen na radno mesto komercijaliste, sa platom manjom od trgovaca u prodavnici, a na tom mestu često su ga vređale kolege, posebno jedna kolegini koja je javno postavljala pitanje: „Kaj ćemo mi sa ovim četnikom?” Na drugoj strani, supruga mu u drugoj radnoj organizaciji nije imala nikakvih problema. Izbeglica je, kaže, imao sličnih iskustava 1971. godine, za vreme maspoka. Tada ga je vređao jedan od kolega, nakon čega je došlo do fizičkog obračuna i sudskog procesa.⁷

Na poslu su joj kolege direktno davale do znanja da je suvišna, govoreći: „Sve Srbe treba pobiti, to treba protjerati.” U vojnim zgradama, gde je stanovala, zaključila je da nema šanse da preživi.⁸

¹ D. J., rođena 1961, zabeleženo 14. oktobra 1993. godine.

² M. M., rođen 3. januara 1955. godine.

³ P. R., rođen 29. marta 1937, zabeleženo 29. januara 1994. godine.

⁴ Š. M., rođen 1. januara 1941, zabeleženo u Beogradu 28. decembra 1993. godine.

⁵ V. N., rođena 9. decembra 1965, zabeleženo 11. novembra 1993. godine.

⁶ V. M., zabeleženo 14. septembra 1993. godine.

⁷ Ž. M., rođen 28. avgusta 1935, zabeleženo 8. juna 1993. godine.

Studentkinja biologije od verbalnih provokacija nije doživela „ništa loše”. Saznavši da je Srpkinja, kolega joj je javno rekao da se s njim može družiti samo onaj ko Srbe bojkotuje. Prešla je u Beograd, na treću godinu biologije, i živi od pomoći porodice invalida kome pruža pomoć u kući.⁹

Inžinjer u velikoj zagrebačkoj firmi ocenio je da je posle prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj počela hajka na Srbe raznim načinima: prvo, počela je programiranim stečajima firmi, gde su radnici srpske nacionalnosti po pravilu ostajali bez posla, drugo, menjani su nazivi firmi, npr: „Prvomajska” u ZIAS, u koje su vraćani radnici hrvatske nacionalnosti. Treće, u sredini gde je radio rečeno mu je da je špijun armijskog KOS-a, organizator pobune na Baniji i Kordunu, da je četnik, jugonostalgicar i komunista. Pretili su mu da će mu odseći uši, nazivali ga pogrđnim imenima, slali preteća pisma itd.¹⁰

Više neprilika imala je i Hrvatica udata za Srbina. Čak više neprilika od supruga, koji je odbijao da ide u vojsku Republike Hrvatske. Njoj je govoreno da je četnikuša itd.¹¹

"Idite kod Miloševića, šta ćete ovde, četnici" - bila je suština poruka bračnom paru (trgovkinja i vozač) koji su krajem 1991. godine kamionom, preko Slavenskog Broda, stigli u Beograd.¹²

Provokacije i pretnje od komšija bile su razlog što je jedan od izbeglica izlazio iz stana samo kad je morao „nešto obaviti”. U poštansko sanduče ubacivane su mu razne poruke sa „preporukom” da odlazi iz grada, nazivan je četnikom i poručivano „šta još čeka”. Kod policijskih organa ispitivan je s kim se družiti, kuda ide itd.¹³

Iz Zagreba je u izbeglištvo došla i medicinska sestra koja je u gradu imala „sve što je jednoj porodici potrebno za život”. Kaže, nije više mogla da podnosi maltretiranja, provokacije i pretnje. Svako veče i pred zoru zvali su je telefonom da će „doći” po decu i poklati ih. Obračali su joj se sa „četnička kurvo”, pretili na ulici. Nije smela puštati decu na ulicu.¹⁴

Čim je otpočeo rat, radnik preduzeća „Sigurnost” i supruga radnica u Zavodu za transfuziju krvi dobili su otkaz. Prema njihovom saznanju, na svakom spratu zgrade gde su stanovali bio je po jedan Hrvat „zadužen za Srbe”. Još više im je smetalo što nisu smeli nikuda izlaziti, a pogotovu družiti se sa Srbima. Suprug, koji je dao izjavu, zabeležio je da izbeglištvom pokušava da pomogne sinu koji je „jako nervozan”. U Zagrebu mu je dete išlo jedino na relaciji kuća-škola. Još kaže da je iz grada izašao kombijem čiji je vlasnik imao „stalnu turu” za Srbiju preko Slovenije i Mađarske.¹⁵

⁸ R. R., zabeleženo 1. aprila 1993. godine.

⁹ D. K., rođena 18. 2. 1980, zabeleženo 17. februara 1993. godine.

¹⁰ M. V., izbeglica u Beogradu.

¹¹ B. D., zabeleženo u Sremskoj Mitrovici 9. oktobra 1993. godine.

¹² B. B., rođena 6. decembra 1956, zabeleženo 7. decembra 1993. godine.

¹³ I. M., zabeleženo u S. Mitrovici, 15. oktobra 1993. godine.

¹⁴ S. N.

¹⁵ J. V., rođen 25. jula 1935, zabeleženo 5. oktobra 1993. godine.

Službenici PTT-a je prilikom vazdušnih uzbuna upadalo u stan više stanara iz zgrade i pri tom joj pretili ubistvom, govorili da je treba „spržiti let-lampom” i slično. Bila je svedok kada je u centrali isključeno 3.000 srpskih pretplatnika. Kolege to nisu krile od nje. Čak su joj govorili da Srbima koji o tom slučaju pitaju otvoreno kaže da su namerno isključeni. U izjavi navodi primer gazdarice Hrvatice, koja je bila „dobra prema meni”, ali je govorila „da smo mi Hrvati pravoslavne vere”.¹⁶

”Zagreb sam napustila 24. avgusta 1991. godine, zbog velikog nacionalizma koji nije počeo samim ratom nego mnogo ranije. Ustaštvo sam osjetila još u srednjoj školi. Kasnije na poslu bilo je još gore, a nakon dolaska HDZ na vlast, bilo je nemoguće”, zapisala je jedna Branka. Kako ona piše: „jugoslovenstvo, bratstvo i jedinstvo za njih nikada nije postojalo” (njih = jednako Hrvate) – M. M. Te pojmove u Hrvatskoj samo su prihvatili i govorili ljudi „zbog karijere”. Kako nije želela da menja naciju i veru, morala je da napusti Zagreb.¹⁷

Deo izbeglica je u Srbiju došao nakon zamene imovine, obično kuća i stanova sa Hrvatima koji su napuštali Vojvodinu. Nekima to nije uspevalo, pa su u Zagrebu ostajali tražeći mogućnosti da do zamene dođe.

Skoro godinu i po dana je jedna izbeglica „pravdala supruga” koji je otišao iz grada. Govoreći pred policijom da je otišao u Francusku, izbegavala je susrete prijatelja i poznanika, jer su joj govorili da joj je muž u četnicima, da treba da se odseli, da u Zagrebu neće ostati niko od Srba i „da će nas sve zaklati i baciti u Savu”.¹⁸

Retki od izbeglica tražili su u recidivima prošlosti razlog u napuštanju Zagreba. „Moje napuštanje Republike Hrvatske nije samo posledica događaja u posljednje vrijeme nego je to povreda moje velike rane, koja je nastala u vrijeme Drugog svjetskog rata. Tada su moje roditelje hrvatske ustaše mučile, maltretirale, silovale i ubile ih, zajedno sa ostalim Srbima u rodnom selu.” Rana je bila „zaključana” posle Drugog svjetskog rata, ali je „povrijeđena” za vreme hrvatskog maspoka i donošenja Ustava 1974. godine, kada su svi Srbi, sem poslušnih, bili smenjeni sa rukovodećih radnih mesta i vremenom zapostavljani kao građani. U ovom ratu doživio je da mu sinovi budu blokirani u kasarnama u Zagrebu, bez struje i vode oko 50 dana. Krajem novembra 1991. godine, napustili su sa vojskom grad. Njemu lično sledile su mnogobrojne pretnje: „Četnik, zar si još tu, zar nisi u Banjaluci sa četnicima?” Osećajući se kao građanin drugog reda i zbog stalnog straha, napustio je Zagreb.¹⁹

Pored okoline od koje je zazirala, starica je napustila grad i zbog zeta koji je bio Hrvat i često govorio da su svi Srbi četnici i da moraju napustiti Hrvatsku.²⁰

Čuvar zatvora je nakon 20 godina radnog staža morao napustiti grad, jer mu nije dozvoljeno da otkupi stan, a kad je ostao i bez posla, nije mu preostalo ništa drugo

¹⁶ B. D..

¹⁷ V. B..

¹⁸ R. D., zabeleženo u N. Sadu, 23. novembra 1992. godine.

¹⁹ Š. S., zabeleženo u Rumi 2. decembar 12. 1992. godine.

²⁰ R. J., zabeleženo u S. Mitrovici 28. februara 1994. godine.

nego da ode majci u Gorski kotar. Stan mu je obijen i u njega se uselila nepoznata porodica. Supruzi su, kad je došla na vrata stana, otvoreno rekli da ne može ući u njega čak ni da uzme garderobu. Domaćinu su poručili da će ga ubiti ako se pojavi. Kasnije je saznao da se u stan uselio pripadnik MUP-a Hrvatske.²¹

"Psihoza i strah postajali su sve veći i nije to bio više normalan život", zapisao je student koji je krajem 1993. godine pobjegao iz Zagreba. Legitimisanja, neugodnosti, ograničavali su mu slobodu kretanja. Roditelje, koji su ostali u gradu, često je posećivala policija.²²

"Dana 21. novembra 1991. godine oko 21 sat upala su mi u stan tri naoružana lica, koja su gurnula vrata, razmilila se po sobama, a jedan je ušao u sobu gdje mi je spavalo dijete. Prisionio je cijev puške na djetetov vrat i pitao čije je ovo dijete, a ja sam mu odgovorila da je moje. Tada je on rekao, nakon što su mu se priključila i druga dvojica, da napustim grad u roku od 24 sata." Stan je bio vojno vlasništvo, ona razvedena, te joj nije preostalo ništa drugo nego da ode u Sloveniju, a zatim u Srbiju. Prijateljica joj je u februaru 1992. godine javila da je stanarsko pravo dodeljeno drugom. Izbeglica se u Zagreb vraća rešena da se bori za svoja prava. Žali se najpre Živku Juzbašiću, ministru za srpska pitanja, Modrušaku u Ministarstvu odbrane, piše zahtev za obnovu postupka Ministarstvu odbrane (Marku Klariću) itd., bori se jedno vreme, a zatim nemoćna odustaje. Epilog je bio da je iz stana mogla izneti veš-mašinu i frižider, zašta je imala račune o kupovini, dok je sva ostala imovina pripala nepoznatima.²³

Dva sudska spora oko zaposlenja i stana vodio je profesor škole Unutrašnjih poslova i oba su pravosnažno rešena u njegovu korist. Iz te škole su od 20. avgusta do 10. septembra 1991. godine proterana 33 profesora Srbina, te 3.000 policajaca (oko 2.000 Srba i 1.000 Hrvata), koji su otpušteni jer nisu želeli ići u rat. Prema iskazu pomenutog profesora, najveće zlo za Srbe u Zagrebu činilo je oko 1.500 policajaca regrutovanih od Hercegovaca kriminalaca, inače obučavanih u Centru Rakitije kod Sombora.²⁴

Kompletna porodica iselila se iz grada nakon što su joj prve komšije „upale u kuću i zapele je". Takvih primera izbeglica navodi mnogo, ali i podvlači činjenicu da su mnogi njegovi zemljaci „daleko gore prošli", jer su dobijali i batine.²⁵

²¹ I. M., zabeleženo u S. Mitrovici, 25. februar 1994. godine.

²² M. G., zabeleženo u S. Mitrovici, 11. mart 1994. godine.

²³ S. L., kod gornjeg slučaja zanimljiv je formular, koji je uz ostale dokumente, priložila izbeglica, a koji je izdavala Komisija za privremeno korišćenje stanova, gde se u Zaključku poziva na „Narodne novine" br. 66/91 i vlasnik stana obaveštava „da je stanar dužan do navedenog roka napustiti stan, te ga predati Ministarstvu odbrane čist od osoba i stvari". U *Sjećanjima vojnika* M. Špegelj u nekoliko navrata pominje da je Vojnostambeno povjerenstvo u Zagrebu, s Miroslavom Modrušanom na čelu, „zapravo prava gradska kaznena ekspedicija", bila je to „svojevrсна paravojska od oko 60 vojnika, koja je oduzimala i dodeljivala stanove". „Sve se rješavalo po kratkom postupku na licu mjesta, tako što su osobe iz njegova povjerenstva u odori HV upadale u stanove." – M. Špegelj, *Sjećanje vojnika* (drugo izdanje), Zagreb 2001, str. 345.

²⁴ B. D., rođen 20. novembra 1929, zabeleženo 1. decembra 1994. godine. Samo u toku jednog dana 1. oktobra 1991. godine, podeljeno je oko 1.000 stanova pripadnicima HV. Više o tome *Izveštće*, br. 82, u navedenoj knjizi M. Špegelja, str. 412.

²⁵ M. D., zabeleženo u Sremskoj Mitrovici, 4. oktobra 1993. godine.

Sa dolaskom HDZ-a na vlast radnica vojnog hotela dobila je otkaz. Noću su joj u stan dolazili nepoznati ljudi, pretili joj insistirajući da se iseli. Kako je ona bila uporna, pretnje su ostvarile „opštinske vlasti”, koje su je nasilno izbacile iz stana, tako da je ostavila i lične stvari u njemu. Drugog izbora sem izbeglištva nije imala.²⁶

Radnik železnice je u avgustu 1991. godine poslat na prinudni odmor, a njegova supruga u maju 1992. godine (radila je u „Beku”). Telefonom su im često pretili i pitali „kad će otić”. Komšije su od njih okretale glavu, govoreći im da su Srbi krivi za sve što se u Hrvatskoj dešava. Dokle je išao pritisak na porodicu, govori podatak da se nisu smeli izjašnjavati za koga navijaju i u sportu. Bili su primorani da po dva puta plaćaju komunalije iako su uredno pokazivali potvrde o prvoj naplati. Živelo se od prodaje nameštaja i stana.²⁷

U vojni stan u ulici Marina Držića upali su hosovci, tražeći oružje. Fizički su maltretirali decu i ženu. Drugog dana posle tog događaja, cela porodica je napustila Zagreb.²⁸

„Pretnjama, provokacijama, dato nam je do znanja da treba da idemo”, kaže jedna od izbeglica. Supruga i on ostali su bez posla, ali je gornju poruku shvatio tek pošto mu je kuća bila minirana. U stanici milicije rečeno mu je „da se to dešava” i da je bolje da napusti grad. Kuća je, inače, bila u opštini Trnje. Nekako u isto vreme proćulo se da je ubijena kompletna srpska porodica u gradu. Kako je bio vojni obveznik, sa lažnim potvrdama uspeo je da izađe iz grada.²⁹

Kao supruga vojnog lica bila je, poučena drugim primerima, svesna da će joj se oduzeti stan. Vojnim avionom iz Zagreba došla je do Batajnice.³⁰

Pre odlaska u izbeglištvo, dve godine su muž i žena bili na birou za zapošljavanje nakon otpuštanja sa posla. U početku su imali minimalnu nadoknadu, a posle ni to. Probleme zbog njih imao je i stanodavac, Hrvat po nacionalnosti, zbog činjenice da „drži četnike u kući”. Kao poseban pritisak da se ise le izbeglica navodi komšijino pucanje iz vatrenog oružja pred kućom u kojoj su stanovali. Kako su im i deca dorasla za vojnu obavezu, odlučili su da napuste grad i krenu u izbeglištvo. Uspeli su da povezu i nameštaj, jedinu imovinu koju su imali.³¹

Normalna komunikacija građana srpske i hrvatske nacionalnosti u zapisima izbeglica često je naglašavana i vremenski određivana formulacijom: „do pojave nacionalnih stranaka”. Posle toga zavladao je nepoverenje, „okretanje glave”, izbegavanje susreta i, poslednje - direktne pretnje, poruke i provokacije. Anonimni pozivi telefonom najčešće se navode kao sredstva zastrašivanja i poruka. Obično su bila pitanja: „Još ste tu?”, „Šta čekaš?”, „Četnici odlazite”. Ali bilo je i drastičnih pretnji, kao: „Znaš li, Čedo, da oštrim nož i da ću da te koljem?”³²

²⁶ R. M., S. Mitrovica, 22. novembra 1993. godine.

²⁷ B. B., rođen 24. oktobra 1955. godine, zabeleženo u Beogradu, 18. novembra 1993. godine.

²⁸ M. P., rođen 1. aprila 1949. godine, zabeleženo u Beogradu 29. oktobra 1993. godine.

²⁹ V. B., (ime poznato autoru), zabeleženo u S. Mitrovici, 3. avgusta 1993. godine.

³⁰ V. S., rođena 1964. godine, zabeleženo u Iloku, 1993. godine.

³¹ K. B., i M., zabeleženo u S. Mitrovici, 11. novembra 1993. godine.

³² M. D., rođen 15. januara 1947. godine, zabeleženo u Beogradu, 18. novembar 1993. godine.

Mnogobrojni su primeri i jugoslovenski opredeljenih građana čiji je tretman bio kao i srpske populacije, koji su takođe pronašli mesto među izbeglicama u Srbiji. Na bračni par (Makedonac i Hrvatica) vršen je pritisak da odu iz Zagreba, jer je suprugu otac bio vojni penzioner. Cela porodica se izjašnjavala kao jugoslovenska. Sin koji je te navode zapisao seća se i „poštenih batina”, jer nije hteo da pohada veronauku, odaziva se na mobilizaciju i slično. Cela porodica je dobijala pomoć od Pravoslavne crkve, „jer kao Jugosloveni nismo dobijali posao”.³³

S pojavom nacionalističkih stanaka „počinje pritisak na našu kuću”, kaže rođena Zagrepčanka. „Počinju telefonske pretnje, susjedi nas izbjegavaju. Većina ne želi s nama razgovarati. Najbolji kućni prijatelji pljuju po nama i brane nam da hodamo ulicom.” Niko „ne smije da nam dođe u kuću i da se duže zadržava, tako da smo živjeli izolovano”, još navodi ista izbeglica, nabrajajući razloge napuštanja Zagreba.³⁴

Plašeći se asimilacije i gubljenja nacionalnog identiteta dece, opštinski službenik je nakon „ignoriranja na radnom mjestu i u mjestu stanovanja”, a ne videći dalju perspektivu za Srbe, odlučio da napusti grad. Od imovine uspeo je da novčiči samo garažu i to „pod nepovoljnim uslovima s obzirom na tržišnu vrednost”.³⁵

U martu 1994. godine, sa dvoje dece u Beograd je stigla Srpkinja udata za Hrvata. „Doživljavala sam”, zapisala je, „gotovo svakodnevna maltretiranja i provokacije, kako od prvih komšija tako i od ostalih”. Muž ju je toliko maltretirao da je „jednostavno pokupila djecu i pobjegla”.³⁶

„Ja se nisam smio nigdje kretati, bio sam gotovo u kućnom pritvoru”, tvrdi bivši Zagrepčanin iz opštine Dubrava. U gostionici se dešavalo da pokupe sve Srbe i vode na saslušanje. Njega su najviše provocirale komšije, tvrdeći da „će ga zaklati”.³⁷

Student fakulteta u Zagrebu vraća se u grad da bi upisao treću godinu studija. To mu je, kako kaže, bila „ogromna greška”, jer tamo „za mene više nije bilo života”. Pored ostalog, bio je jedan od retkih koji je za vreme vazdušne uzbune „prepisivan” pri silasku u sklonište.³⁸

Suprug na kninskom ratištu, kćerka u Nemačkoj, ona u trosobnom stanu u Zagrebu. Skoro svaki dan dva mupovca su joj pretresala stan, „razbijali i uništavali šta su htjeli”. Telefonski pozivi i pretnje iz dana u dan bili su učestaliji i uglavnom se svodile na „pretnje da se mora otići. Bio je to život pun straha i patnje. Nismo smjeli nikud izlaziti i niskim se sastajati. Bili smo u kućnom pritvoru i razmišljali kako da napustimo Zagreb”. Pasoš je dobila preko veze i sa ličnom garderobom krenula put Srbije.³⁹

³³ K. N., zabeleženo u Beogradu, 16. decembra 1993. godine.

³⁴ Č. V., rođena 12. oktobra 1964. godine, zabeleženo u Beogradu, 1. decembra 1993. godine.

³⁵ R. S., rođen 28. juna 1954. godine, zabeleženo u Beogradu, 26. oktobra 1993. godine.

³⁶ T. M., (ime poznato autoru), zabeleženo u S. Mitrovici, 24. aprila 1994. godine.

³⁷ A. Ž., zabeleženo u Beogradu 6. avgusta 1993. godine.

³⁸ E. S., rođen 8. juna 1968. godine.

³⁹ B. P., zabeleženo u S. Mitrovici, 12. oktobra 1993. godine.

Izbeglica je zbog šikaniranja sama dala otkaz, ispred ulaznih vrata u stan podmetnuta joj je vatra, kćerka joj je pretučena u školi, prisiljavana da ide na veronauku. Porodica je legalnim putem napustila grad, noseći sa sobom i „nešto stvari”.⁴⁰

"Pucali su na našu kuću i onda smo odlučili da pobjegnemo", zapisala je žena ugostiteljski radnik, koja je iz Zagreba izbegla 19. decembra 1991. godine. Pre toga su joj isključili struju, vodu i telefon.⁴¹

Navedeni primeri oralne istorije nedvosmisleno pokazuju da je etničko čišćenje srpskog stanovništva iz Zagreba bila realnost u građanskom ratu 1991-1995. godina. Primere slične sadržine moguće je navesti u daleko većem obimu i svi bi se uglavnom svodili na kršenja međunarodnog humanitarnog prava i prava koje su donosile države formirane na području bivše SFRJ. Uostalom, i Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija (713, 764, 771, 780, 808) upozoravaju aktore građanskog rata na kršenje međunarodnog humanitarnog prava, uključujući tu „masovna ubijanja” i nastavljanje prakse etničkog čišćenja.⁴² U Ženevskim konvencijama iz 1949. godine, među teške povrede humanitarnog prava navode se „namerno uništavanje i prisvajanje”, te „pljačkanje javne ili privatne imovine”.

Gornju konstataciju o etničkom čišćenju moguće je potkrepiti i statističkim podacima popisa stanovništva u Hrvatskoj 1991, odnosno 2001. godine. Prema prvom pominjanom popisu u Hrvatskoj je 1991. godine među 4.760.344 stanovnika Republike Hrvatske živelo 12,2 odsto Srba. U Zagrebu je od 930.550 stanovnika taj procenat iznosio 5,4 odsto. Deset godina kasnije u Hrvatskoj je registrovan 201.631 Srbin, što u procentima iznosi 4,54 odsto. U gradu Zagrebu, prema poslednjem popisu, živelo je 18.811 stanovnika, koji su se izjasnili kao Srbi, ili, u procentima, 2,41 odsto.⁴³

Etničko čišćenje Srba iz Zagreba, kako pokazuju primeri iz oralne istorije i statistike, deo su velikog procesa tokom 1991-1995. na jugoslovenskim prostorima. Procesu izazvanog, pre svega, ratnim sukobima, ali i strategijom zemalja koje su nastojale da se osamostale nakon raspada SFRJ. Tu strategiju na samom početku rata jasno su uočili međunarodni faktori i na nju reagovali pokušajem zaustavljanja ratnih operacija i iznalaženja mirovnih rešenja, kojima je, u osnovi, trebalo zaustaviti, odnosno eliminirati rezultate etničkog čišćenja (Vens-Ovenov plan, Plan Z-4, Dejtonski sporazum i drugi).

⁴⁰ G. Z., zabeleženo u S. Mitrovici, 1. oktobra 1993. godine.

⁴¹ C. S., zabeleženo u Beogradu, 22. septembra 1993. godine.

⁴² Međunarodni krivični sud za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji, Beograd 1993, str. 48.

⁴³ Podaci su iz *Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti, po općinama - popis 1991-2001. godine*. Po popisu stanovništva 2002. god. u Srbiji se još uvek nalazilo 11.869 registrovanih izbeglica – „Izbeglički korpus u Srbiji”, Beograd 2004, str. 120.

*Summary***Ethnic cleansing of the Serbs in Zagreb 1992-1994.
(Based on the oral history)**

Ethnic cleansing of the Serbs in Zagreb during 1992-1994 was a part of the war's processes of 1991-1995 in Republic Croatia and Bosnia and Herzegovina. The war refugees, as a product of ethnic cleansing, narrate that ethnic cleansing was persuaded by all nations involved in the war: Serbs, Croats and Moslems.

The case study of Zagreb could be justified by a few reasons the first, the city of Zagreb and its surroundings was not area where the warring military formations fought against each other. The second, there were a lot of the Serbs inhabitants in Zagreb, and the third, the Serbs in Zagreb were subjected to various forms of ethnic cleansing distinctive also for the other parts of Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina.

The testimonies of the war refugees are very important as the historical sources and base of the oral history. However, the testimonies of the war refugees very often subjective, the statements of the war refugees are usually given under very stressful circumstances and because of that a historian has to use that type of sources very carefully. The statements of the Serbs war refugees from Zagreb have been compared with various numbers of documents and memoirs.